

79 sortida Coneguem Catalunya

Monells, Crúlles, St. Sadurní de l'Heura

19 Maig 2024

**79a Sortida del Cicle “Coneguem Catalunya”
Monells-Cruïlles-Sant Sadurní de l’Heura
(Baix Empordà)**

19 de maig de 2024

HORARI PREVIST

Sortida de la plaça de l’Estació Vilanova i la Geltrú	07.30h
Àrea de servei Montseny Esmorzar	08.30h
Sortida cap a Monells	09.00h
Arribada a Monells	10.00h
Opció caminaires: <u>Inici de la caminada</u> (Monells, Santuari de l’Esperança Cruïlles, S. Miquel de Cruïlles, S. Joan Salelles i S.Sadurní de l’Heura)	10.30h
Opció turística: Sortida cap a Cruïlles	10.45h
Arribada a Cruïlles (visita església, torre i muralles)	11.00h
<u>Opcional</u> (anar/tornar a peu a Sant Miquel de Cruïlles)	11.30h
Sortida de Cruïlles	12.30h
Arribada a Sant Sadurní de l’Heura	12.45h
Retrobament caminaires i turistes Sant Sadurní de l’Heura	13.10h
Sant Sadurní de l’Heura (dinar) Restaurant Can Met Viu	13.30h
Sortida cap a Vilanova i Geltrú	16.00h
Arribada a Vilanova i la Geltrú	18.00h

Notes: Els horaris són aproximats i poden tenir variacions .

Un passeig per la Catalunya medieval Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura

Municipi de la comarca del Baix Empordà que es va formar de la unió dels nuclis de **Cruïlles**, **Monells** i de **Sant Sadurní de l'Heura** l'any 1973. Com a curiositat cal dir que aquest municipi té el nom més llarg de Catalunya, amb 43 caràcters.

Paisatges modelats pels humans per planes amables i retalls de bosc mediterrani.

Els paisatges d'aquest itinerari, com la majoria dels que podem trobar al municipi, han estat modelats per la mà dels humans, com a mínim des de l'època ibera i romana. Així, aquestes planes on avui hi trobem cereals, girasols, soja... eren magnífics alzinars amb roures, amb exemplars monumentals i una fauna molt diversa, majoritàriament avui extingida. Aquests boscos es van talar, la fusta es va aprofitar per fer cases, carros, eines... i les restes vegetals es van cremar per adobar els camps i aquests es van conrear des de fa més de 2.000 anys fins avui... I els retalls que ens queden, gairebé sempre resseguint torrents o el riu, o bé havent reforestat camps abandonats, són el testimoni d'aquells boscos avui desapareguts.

CRUÏLLES I SANT MIQUEL DE CRUÏLLES

Cruïlles és un petit poble de marcat caràcter medieval que conserva part de la seva muralla i la Torre de l'Homenatge de l'antic Castell, que ha quedat isolada al mig de la plaça que porta el mateix nom. Des de dalt de la Torre, de planta circular i de 26 metres d'alçada, es pot resseguir bé l'antic recinte emmurallat del poble, que conserva molts trams del perímetre gairebé intactes i algunes altres torres de planta quadrada. Hi oneja una estelada per commemorar que l'any 1359 Berenguer de Cruïlles va ser nomenat primer president de la Generalitat de Catalunya. Des de la Torre es té una visió excepcional del **Monestir de Sant Miquel de Cruïlles** amb les Gavarres de fons i de la plana de l'Empordà fins al mar.

Cruïlles, que ja surt en documents del s. X, dona nom a un famós llinatge que, emparentat a partir del s. XIII amb els Peratallada, van acumular un extens territori que arribava fins al mar. El record d'aquests antics dominis són els gairebé 100 quilòmetres quadrats d'extensió que té el municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura, creat el 1973 amb la unió d'aquests pobles.

La població actual és el resultat de la unió de set antics veïnats i nuclis històrics: Santa Pellaia, Sant Cebrià dels Alls, Sant Cebrià de Lledó, Sant Miquel, Rabioses, Salelles i Valloquera, i el veïnat de Puigventós, que ha crescut al costat de les terres de Vacamorta. Bona part

del territori es troba al paratge natural de les Gavarres, actualment protegit com a Espai d'Interès Natural.

L'església de Santa Eulàlia de Cruïlles, patrona del poble, s'alça a la mateixa plaça. Tot i que va ser consagrada al s. XI, actualment no s'hi observen restes de l'antic edifici romànic; el temple actual és dels segles XVII-XVIII. Recentment se n'ha restaurat la torre-campanar i la façana, que patien greus patologies i esquerdes. És una església de dimensions grans, d'una nau amb capelles laterals i absis semicircular en la qual s'hi combinen elements d'un barroc classicitzant (frontis) amb les restants estructures que corresponen a la perduració molt tardana de formes romanicogòtiques dins l'arquitectura religiosa popular del país. Al frontis hi ha una portada amb llinda motllurada amb una creu d'aspa (referència al martiri de la patrona) i la data 1754.

El monestir benedictí de Sant Miquel de Cruïlles és una joia del romànic català. En els últims anys, s'hi han realitzat diversos processos de conservació i restauració. A l'interior, es poden observar fantàstiques pintures romàniques dels lleons i la traïció de Judes, la gran pica baptismal feta d'una sola peça i altres elements d'interès com ossaris gòtics i sepultures. També es pot veure on es trobava ubicada la biga de Cruïlles, una biga romànica policromada que actualment s'exposa al Museu d'Art de Girona.

L'ermita de la Mare de Déu de l'Esperança ja existia al s.XV i encara avui és un punt de trobada de veïns del poble i rodalies, sobretot durant l'Aplec, que se celebra per Pasqua. S'hi pot accedir des de la carretera que va de Cruïlles a Monells.

És un conjunt format per l'ermita i la casa de l'ermità configurat de tal manera que la capella, situada a la part central, queda molt amagada des de l'exterior. Pel costat de ponent s'obre un gran reclau que queda cobert amb la mateixa teulada de la casa, que té continuïtat als dos vessants, recolzada damunt d'una esvelta columna, formant un gran porxo. Al fons hi ha la porta

de la capella. Aquesta té una única nau, coberta amb volta de llunetes, amb dues capelles laterals a cada banda. Al porxo d'entrada hi ha una remarcable trona de pedra semicircular, molt ornamentada, amb una imatge al frontal de la Mare de Déu amb el Nen i un cap alat a la base. Se sap, per una visita del vicari bisbal l'any 1413, que l'ermita havia estat

reedificada poc abans. Tanmateix, l'aspecte actual del conjunt és fruit de les reformes efectuades durant els segles XVII i XVIII. A la capella hi ha la data de 1755 i en una llinda de la casa, la de 1606.

Menció a part mereix la magnífica majòlica amb una llegenda de mossèn Cinto Verdager.

MONELLS

Monells és una entitat de població al municipi de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní de l'Heura, comarca del Baix Empordà. Comprèn un sector dels vessants nord-orientals de Massís de les Gavarres i de la vall del riu Rissec, afluent per l'esquerra del riu Daró, aigües avall del terme. Havia estat municipi independent fins al 1973, en ajuntar-se amb Cruïlles i Sant Sadurní de l'Heura.

Monells

És un poble medieval construït al voltant d'un antic Castell del qual només es conserven les muralles. El conjunt format per les seves places i carrers exemplifica l'evolució de l'arquitectura popular a través de diferents etapes històriques. Del temps del romànic, es conserven parts de les muralles i torres que encerclaven el poble i el castell. D'estil gòtic, la plaça de l'Oli, el carrer dels Arcs i alguns finestrals.

El barri del castell és un petit conjunt urbà ben característic de poble de mercat, centrat per la magnífica **Plaça Major**, recinte en forma de rectangle irregular. La seva banda del nord és porticada i la del migdia també ho és,

parcialment. Les arcades -de llum i alçada irregulars- són de forma rebaixada; les cases presenten elements dels segles XV al XVIII. En una de les façanes es va descobrir una curiosa finestra d'arc de ferradura. En el costat oriental de la plaça hi ha l'antiga *casa del comú*, que té una finestra coronella gòtica. A la banda del nord, entre dues arcades, hi ha la **mitgera de Monells**. La mesura és de pedra calcària i té gravada la data de 1818.

La mitgera de Monells. Fins que es va establir el sistema mètric internacional, a cada racó del país hi havia les seves unitats de mesura. A l'any 1234 la mitgera de Monells (una unitat de mesura), juntament amb la mitgera de Girona, va passar a ser la base per mesurar el gra i establir-ne el preu en tot el Bisbat de Girona. Trobareu una mostra a la Plaça de Jaume I, davant les arcades.

A llevant de la Plaça Major hi ha la minúscula **plaça de l'Oli**, amb pòrtics que formen curiosos angles i racons. Ambdues places es comuniquen amb el **carrer dels Arcs**, en una bona part cobert per passadissos amb voltes i arcades. El **Carrer Major** puja vers el castell, a l'extrem est del barri; les cases tenen elements dels segles XV-XVIII, com tot aquest nucli.

El topònim del poble és possible que tingui origen en els molins que devien aprofitar l'aigua del riu que transcorre pel centre del poble.

És precisament aquesta riera, el Rissec, que actualment divideix el poble en els veïnats del castell i de la riera.

En direcció a Madremanya, també hi trobem el **veïnat de Salelles**. Durant els segles XVII i XVIII s'aixecaren cases sobre els murs de la fortificació, es reordenaren els espais interiors i es formaren dues línies de carrers, el de Vilanova a llevant i el de la Riera en el marge esquerre del Rissec. A la façana de moltes d'aquestes cases avui hi podem veure dates referents a aquests anys.

Passejar tranquil·lament pels seus carrers contemplant la bellesa de les seves cases fins arribar a la **magnífica plaça porticada Jaume I**, escenari d'un mercat molt important que s'hi celebrava durant l'època medieval, és un dels principals atractius. L'encant i la bona restauració d'aquesta plaça i els

carrers de Monells han atret el rodatge d'anuncis de tot tipus i de bona part de la pel·lícula espanyola "Ocho apellidos catalanes".

L'església de Sant Genís de Monells, patró del poble, ja està documentada a principis del s. XI. Es troba a l'altra banda del riu, al barri de la riera, en direcció a Madremanya. Igual que el nucli antic, ha anat creixent i modificant-se d'acord amb les necessitats de la població. El temple que ara es pot admirar conserva la capçalera d'estil romànic, la nau i l'absis d'estil gòtic, i la façana occidental i el campanar d'estil barroc. En el mur exterior de llevant, dins del cementiri, destaca una làpida sepulcral gòtica del cavaller Arnau de Pontós, pertanyent a una de les famílies més rellevants de la història de Monells. L'any 1962 la Diputació de Girona va restaurar l'edifici. Durant les obres va aparèixer la lipsanoteca o reliquiari col·locada a l'altar el 1310 i que en l'actualitat es conserva al Museu de Girona.

SANT SADURNÍ DE L'HEURA

Situat al peu de les Gavarres, Sant Sadurní de Salzet o Saldet és el nom antic del poble, i ja surt citat en documents del s.XI. En formen part també els veïnats d'Estrabau, Rissec, Pedró, Salelles i Banyeres, i una part del poble de Sant Miquel de Cruïlles. Amb la unió als pobles de Cruïlles i Monells el 1973, en passà a ser la capital, abans havia estat un municipi independent. És a l'Ajuntament de Sant Sadurní on se celebren els plens del consistori.

Es el més extens de la comarca amb una superfície de prop de 40 quilòmetres

quadrats. S'estén pels vessants septentrionals del Massís de les Gavarres fins a les carenes que limiten amb la comarca del Gironès. És, doncs,

eminentment muntanyós. Més de la meitat occidental del territori, més accidentada, és ocupada pels boscos d'alzines, suros i pins, característics de

les Gavarres. A les clarianes, amb els camps de conreus i pasturatges, hi ha masies i veïnats. El sector NE, més planer, és pràcticament conreat del tot.

El bosc de les Gavarres, del qual es treia fusta, suro i carbó, ja pràcticament no s'explota (només per fusta i en molt poca quantitat). Avui una gran part dels boscos, i fins i tot molts camins de la serra són envaïts pel sotabosc. En els sectors conreats del terme, hom planta principalment farratges, blat de moro i cereals. Hi resten encara algunes vinyes i oliveres. Hi ha una petita zona de regadiu, vora el poble, dedicada a les hortalisses. Hom cria bestiar boví i porcí i també oví. L'avicultura ha tingut un increment notable en els darrers anys. També en aquests anys s'establiren algunes petites indústries familiars derivades de l'activitat agrícola i ramadera. El lloc pertany a l'àrea d'influència del mercat de La Bisbal d'Empordà.

El *poble* forma un conjunt de carrers estrets i llargs, amb alguns eixamples o ravals als extrems. Moltes cases tenen llindes de pedra dels segles XVIII i XIX.

El nucli històric es vertebrava a partir de la plaça i el carrer Major. És recomanable passejar amb tranquil·litat pels volts del temple i pels carrerons que hi donen accés, escoltar els repics de les campanes, i prendre la fresca a l'ombra del plataner de la plaça de la Font.

L'Església de Sant Sadurní de l'Heura apareix citada l'any 978. Es compon d'una nau amb capelles laterals i capçalera carrada. L'únic indici de la seva factura romànica és el campanar vell, situat a la banda de migdia. L'església actual fou construïda entre els anys 1773 i 1777.

A la zona de l'església hi tenim mostres del que era el **Castell de Sant Sadurní de l'Heura**. L'any 1052 era domini del Bisbe de Girona i tingut en feu pel cavaller Amat Vives. Posteriorment passà a la família Anglès. Les poques restes que es conserven indiquen que la fortalesa estava situada a l'espai on actualment hi ha la plaça. El campanar vell de l'església parroquial, de factura romànica i amb presència de dues espitlleres, tenia funció de cloquer i de defensa. En una de les cases del sector NO de la plaça i a la banda de migdia hi ha **els Valls**, galeria coberta amb volta d'uns 13 m de llargada, on encara s'hi emmagatzema aigua.

Els valls són una construcció que es troba a sota la mateixa plaça, i ens remunten a una època on es coneixien bons sistemes d'emmagatzemat de l'aigua, tan important sempre no només per la vida, sinó també pel desenvolupament dels pobles. S'hi pot accedir des del carrer Portal.

L'ERMITA DE SANT JOAN DE SALELLES és una de les esglésies del primer romànic que ha arribat en millor estat de conservació fins els nostres dies. Es troba a sota mateix del **monestir de Sant Miquel**,

dins les propietats del Mas de Can Salelles. Va ser restaurada a finals dels XX i cada mes de juny s'hi celebra un aplec per celebrar la festivitat del sant.

És un monument protegit i inventariat dins el Patrimoni Arquitectònic Català. Està situat al veïnat del mateix nom. És un petit temple bastit vers els segles X-XI en estil romànic. La façana va ser refeta a finals del segle XVI. Recentment el conjunt ha estat restaurat, i reconstruïts la porta del costat de migdia del temple i el campanar. Fou novament restaurada entre els anys 1985-1987 per la Diputació de Girona i la Generalitat de Catalunya, després d'un llarg temps d'abandó.

És un edifici aïllat, que consta d'una nau amb absis semicircular molt allargat. La nau es cobreix amb volta apuntada i seguida, i l'absis amb volta de quart d'esfera. A la façana de migdia hi ha una porta d'accés d'arc de mig punt, i a l'absis una petita obertura d'una esqueixada, molt estreta, de tipus d'espitllera. La façana, a ponent, presenta una porta allindanada i una petita finestra també allindanada a la banda esquerra, amb la data del 1596. El conjunt es completa amb un campanar d'espadanya situat sobre l'arc triomfal. En una part del mur de la nau pot veure's l'alineació en *opus spicatum* (d'espina de peix), que ha fet datar l'edifici entre els segles X i XI. Disposa de dues portes, en el sud la principal d'un sol arc i la del nord molt petita. En el segle XVI es va refer el frontal de l'església amb una porta i

finestra, en el llindar de la qual es pot veure la data de 1596. Es conserven un reliquiari i una lipsanoteca de fusta del segle XII, procedents de l'església, en el Museu d'Art de Girona.

ITINERARI A PEU

Monells-Santuari de la Mare de Déu de l'Esperança-Cruïlles-Sant Miquel de Cruïlles-Sant Joan de Salelles-Sant Sadurní de l'Heura

10.00 h Des del pàrquing arribem al poble medieval de Monells (visita al poble).

10.30 h Sortim de la Plaça de Jaume I, antigament del Mercadal, on es feia el mercat medieval i pel carrer de la Vilanova arribem a una carretera. Girem a l'esquerra.

10.33 h Camí ample a la dreta.

10.40 h Mas de la Torre que deixem a l'esquerra.

10.46 h Després d'una pujada arribem a la Casa de les Aigües de la Mancomunitat que ens queda a l'esquerra. Continuem pel camí que veníem deixant a l'esquerra un trencall que ens portaria a Santa Cristina de Corçà (ermita romànica molt interessant, però una mica lluny per l'itinerari d'avui, accessible des de la carretera de Monells a Corçà).

10.48 h Agafem una pista a la dreta que al cap de poc gira a la dreta fins arribar al final d'un camp de cereals que ens queda a l'esquerra, en aquest punt girem a l'esquerra vorejant el camp de cereals.

10.52 h Arribem al final del camp. Trobem l'inici d'un camí entre el bosc i l'agafem en direcció baixada.

10.54 h A la dreta surt un corriol que l'hem d'agafar.

11.00 h Santuari de la Mare de Déu de l'Esperança.

Reagrupament 15 minuts.

11.15 h Sortim per un camí que surt d'una zona de pícnic i arribem a un estany.

11.17 h Continuem pel camí.

11.21 h Arribem a una carretera que va de Monells a Cruïlles. Girem a l'esquerra continuem per carretera asfaltada fins arribar al poble de Cruïlles.

11.28 h Cruïlles (visita de l'església de Santa Eulàlia, torre i muralles).

Reagrupament 20 minuts.

11.48 h Retrobem al carrer del Raval a l'altre costat del poble. Sortim en direcció a Sant Miquel de Cruïlles.

12.01 h Sant Miquel de Cruïlles.

Reagrupament 10 minuts.

12.11 h Sortim de davant de la porta de l'església per un camí asfaltat baixador.

12.14 h Arribem a una carretera que hem de continuar per la direcció que portàvem.

12.15 h Girem a la dreta.

12.20 h Carretera que torna a girar a la dreta. Arribem a Can Pujol que ens queda a la dreta.

12.27 h Sant Joan de Salelles, passem pel costat de l'ermita

Reagrupament 15 minuts.

12.42 h Sortim de l'ermita i continuem pel camí asfaltat.

3.10 h Sant Sadurní de l'Heura (final de l'excursió i visita al poble).

NOTES:

Informació extreta de:

<https://www.femturisme.cat/ca/pobles/cruilles-monells-st-sadurni-heura>

<https://www.cmss.cat/ca/visit-cmss/que-fer/rutes/ruta-circular-de-sant-sadurni-de-l-heura-a-monells-per-planer-amables-i-retalls-de-bosc-medi>

https://ca.wikipedia.org/wiki/Cru%C3%AFilles,_Monells_i_Sant_Sadurn%C3%AD_de_Heura

<https://ca.wikipedia.org/wiki/Monells#Esporthhttps://>

www.poblesdecatalunya.cat/

PORTADA: Josep M. Also

Fotografies: Salvador Butí

La preparació d'aquesta 79a Sortida ha estat realitzada per membres de la Secció de Cultura de l'Agrupació Excursionista Talaia, maig 2024

